

Dénes Pál, Ccontos Ferenc, Csontos Mihály, Domokos János, Fekete Pál Gáspár Mihály, Irtó Benedek, Irtó György, Kandó Máté, Kovács Máté, Szabó Gergely, Szabó Tamás, Veres Márton, Vértesi Balázs, Vidák Antal. — ²⁶⁾ 1742 április 24.-én kelt szerződés. Adattár II. 607. — ²⁷⁾ A mai Ujszentiván helyén már a középkorban fennállott Szent Iván nevű helység. Keresztelő Szent János tiszteletére épült templomának kegyura 1431-ben Barlafi István volt. Még a török világ kezdetén, 1582-ben magyarok lakták: a Tisza-, Ósze- és Szabó-családok. Ezek kipusztultak a török világban. 1746-ban szerbeket telepítettek a pusztává vált Szent-Iván ama részére, ahol ma Ószentiván áll. Ekkor ennek az új helységnek neve Szent-Iván lett. Ezt a részt Szeged városa 1783-ban megvásárolta a kamarától, amire a községet magyarok szállották meg, a szerbek pedig átköltöztek a török hódoltság előtti Szent-Iván község helyére. Ekkor nevezték el a régi, már a török hódoltság előtt fennállott Szent-Ivánt Új- Szentivánnak, az 1746-ban települt községet pedig Ó-Szentivánnak. — ²⁸⁾ 1484 július 9. — Országos Levéltár: DL. 18.973.

JUHÁSZ KÁLMÁN.

Ady több arca a pszichiatra tükrében

HA ELMEORVOS ír a költészetről, soraival szemben elfogultak a rajongók és a gyűlölködők is. A hívők félnek, s némi joggal, hogy a pszichiáter, csak mert a zseni nevét leírta, már hírbe is hozta, s a gyűlölködők ugyanezért örvendenek.

Az író osztályozhatja a zsenit, az építőművész nevezheti román, gótikus, bizánci, barok lelkűnek embertársait, megütközést nem kelt. A belgyógyász nyugodtan mondhatja valakiről, hogy lymphatikus alkatú, reumatizmusra hajlamos, senkit nem botránkoztat meg. Kissé veszélyesebb a belső elválasztásos mirigyrendszer és az egyéniség közötti párhuzam tipustani eredményeinek embermegkülönböztető felhasználása, mert bizonyos nemiségi vonatkozások feltételezése nélkülözhetetlen. És úgy látszik, súlyos vétek az elmebetegségek és az egészséges emberi lélek hasonlítása, mert a közhitben az elmebeteg még ma is vagy megszállott, vagy bűnöknek áldozata, vagy olyannyira értelmetlen, elbutult, hogy emberi lénynek nem tekinthető. Ezekkel az előítéletekkel megküzdeni nem lehet s nincs mit tenni, mint vállalni az értetlenek szemrehányását és támadását. Az elmeorvos tudja, hogy az emberek pszichiatrai osztályozása tudományosan indokolt, mert az elmebeteg lelki működése az egészséges lelki működéstől fajamás módon nem különbözik. Az elmebeteg lelkében nincs semmi idegen, semmi emberfölötti, de van olyan mértékű harmoniabomlás, a lelki erők egyenetlensége, túlzottsága, csökkentsége vagy torzítottsága, mely az egyént az életben helytállni képtelenné teszi. Másfelől számtalan példával igazolható, hogy a kezdődő psychosis, mikor a beteges folyamat még csak izgalmi jelenségeket támaszt és az egyes szervekben, különösen az agyvelőben, pusztulást még nem okoz, nagy alkotások kovácsa lehet.

Adyról szólva, már egy előző munkámban említettem, hogy az

emberi lélek nagyon komplikált, számos és számos regiszterből fölépített hatalmas klaviatura. Különösen az agyvelő a készülékek óriási tárháza. Ezek közül ma már több mint 200-at ismerünk s tudjuk, hogy egyesek bizonyos meghatározott lelki folyamatok eszközeül tekinthetők. Ezek a készülékek egymással, az idegrendszer egyéb, valamint az egész testnek legkülönbözőbb szerveivel harmonikusan együttműködve az élettani és lelki folyamatok szabályszerű, célirányos lefolyását biztosítják és végtelen sokszerűségét eredményezik. Ezek a szerkezetek mindenkiben megvannak. Mindnyájunkban ott élnek a legkülönbözőbb sőt ellentétes lelki, kedélyi, jellemi megnyilvánulások kifejezését szolgáló készülékek. De természetes., hogy az emberek egymástól mégis különböznek, mert egyfelől született adottságok, másfelől a különböző külső eredetű anyagi és élmenyi behatások folytán más és más készülékek fejlődnek erősebben vagy csiszolódnak be és ismét mások szinte hozzáférhetetlenekké, használhatatlanokká válnak. A tárgyi világ, a társadalmi, a közösségi élet átalakulása, folytonos fejlődése bizonyos régi reakciós módoknak használatát idővel háttérbeszorítja, de az ezeket képviselő lelki készülékek sem pusztulnak el, csak hallgatásra kényszerülnek vagy működésük módosul. A túlságosan egyoldalú fejlődés, mely a készülékek bizonyos irányítottágát és csak bizonyos irányú készülékek igénybevehetőségét jelenti, ha jellemileg és kedélyi reakciók szempontjából zártabb, egységesebb egyéniség keletkezését okozza is. az egyént merevvé, az élet különböző feladatai között egyenlőtlenül helytállóvá, a betegeshez hasonlóvá teszi. Az ilyen szélsőségek végső pontjai a tulajdonképeni örökletes, endogen elmebetegségben szenvedők. Értékes, tehetséges emberek, zsenik az egyoldalúan fejlettek, sőt a szélsőségesek között is vannak, a legszínesebbek, a legérdekesebbek azonban kétségtelenül azok, akik lelki készülékeik általános hatalmas fejlettsége és felhasználhatósága következtében a legkülönbözőbb, tehát ellentétes, egymással homlokegyenest ellenkező lelki reakciókra képesek, s akik lelki készülékeiknek úgyszólván mindenikét tudatosan, művészi alkotásaik céljaira képesek igénybe venni.

A lelki reakciós módok tanulmányozására nem az átlag emberek alkalmasak. Az átlag ember — akár egyoldalúan fejlett, akár ötvözet is — szokásoknak, begyakorlásoknak rabja. A nemzedékről nemzedékre átöröklött alkalmazkodási törekvés egyes lelki mechanizmusok megnyilvánulási hevességét letompítja, másoknak megjelenési formáját módosítja, ismét másokat elhallgattat. Az átlag ember reakciós készségeinek gazdag tárházából csak keveset vehet igénybe s különösen a legsajátosabb egyéniségével ellenkező, különböző behatások kialakította belső ösztökéléseket lehetőleg el is fojtja. Ezzel ellentétben az endogen elmebetegségben szenvedők lelki életében a legkülönbözőbb mechanizmusok nagyobb hevességgel nyilvánulnak és a maguk eredeti formájában szóhoz jutnak olyanok is, amelyek az épelméjűnél csak kivételes alkalmakkor, ideges összeroppanásokban, neurosisban s akkor is leplezetten nyilatkoznak meg. Egészen sajátos lelki mechanizmusok tanulmányozhatók a különböző endogen elmebetegségekben: a schizophreniában, a mániás-depressz-

sziós, a paranoid jellegű elmebetegségekben, az epilepsziás alkatúaknál, a hisztériásoknál, a különböző psychopátáknál, illetőleg a neurotikus reakciókban szenvedőknél. Mindezek a reakciós készségek nem a betegségnek a következményei, nem kórokozók szülte új termékek, hanem olyan regiszterek, melyeken az egészséges ember ritkán és alig hallhatóan játszik. A zsenire jellemző, hogy ezek a regiszterek is akaratának hatáskörébe esnek, s mert alkotásaiban felhasználni tudja s mert élete folyamán általában könnyen szólaltatja meg, vélünk rokonságot találni az elmebeteg és a zseni között.

Az elmondottak alapján könnyen mondhatná valaki, hogy a zseni polymorph psychopatha, illetve egyszerre, egyidőben a legkülönbözőbb endogen jellegű elmebetegségben szenved. Ez a következtetés helytelen. Vizont bizonyos, hogy vannak zsenik, akik mindazokhoz a lelki mechanizmusokhoz könnyen férnek hozzá és teremtő, alkotó adottságaik révén művészi megnyilatkozásaikban tudatosan építik be, mely mechanizmusok a legkülönbözőbb psychosisok és legkülönbözőbb psychopathiak háttérében lévő személyiségek sajátos, jellemző készségei. Így lehet Ady egyszerre túlérzékeny és érzéktelen, zárkózott és közvetlen, fanatikus és állhatatlan, türelmes és robbanó, odaadó és elutasító. Határtalan magabizását, gögjét és dacát még kirívóbbá teszi önkicsinyítése, önvádlása, bűnösségi érzésében jelentkező térdreboruló könyörgése. Így lehet szerelmes verseiben szemérmes és exhibitionista, sadista és masochista, szeretlen és megtartóztató, fetishívó és platonista. Vágyódik egy eszményi, elérhetetlen világba, csömörlik az elérhetőtől és csak a nyers valóság, az érzéki világ élet a számára, s nem is éli, hanem habzsolja ezt az életet. Százszínű lelke tükröződik indulatai gyors váltakozásában, az átkozódásban, gyűlölködésben, az ellágyuló megbocsátásban és az alázatos kegyelmi könyörgéseiben.

Egy régebbi tanulmányomban már megkíséreltem Ady egyik arcát megmutatni s ezért a schizophreniás elmebetegség és Ady költészete között vontam párhuzamot. Adyról, „a schizoid költőről“ szólva, hangsúlyoztam, hogy schizophreniás soha nem volt. Ma is, még egyszer állítom, hogy e párhuzamvonást csak rosszindulattal lehet félremagyarázni. A közleményben, mint a schizophreniás lelkeséggel rokon jelenségekre rámutattam mítoszteremtő fantáziájára, kép és fogalomsűrítéseire, az időérzék itt-ott megnyilvánuló sajátosságaira, személyiséghasadásokra, lelkének a kozmossal való egybeolvadására, ősi, primitív, animisztikus világszemléletére, gyakori ambivalentiáira, stb. stb. Közleményemet lényegében és részben szószerint is a következőkkel végeztem: Smben a schizophreniás beteggel és a schizophreniás költőzsenivel, az említett tulajdonságok Ady lelkének csak egyetlen regiszterét jelentették, csak egyetlen, még ha a leg-hatalmasabbat is, csak egyet a sok közül. Ezt a regisztert, melyet a szélsőségesen egyoldalúan feljett egyéniség és a schizophreniás beteg csak mintegy célszerűség és céltudat nélkül, a betegségből folyó sorsszerűséggel kényszerül igénybevenni, Ady tudatosan és oly tökéletesen szólaltatta meg s hangjait úgy olvasztotta egész költészetének harmoniájába, ahogyan azt csak az egészséges zseni, a tudatosan alkotó művész teheti.

Ady egy másik arcát, a cycloid vagy közvetlen Adyt a cyclothymiás egyéniség valamint a mániás-depressziós elmebetegségben szenvedők lelkiségének ismeretében rajzolhatjuk meg.

A cyclothymiás emberek nyíltak, őszinték, közvetlenek, a valóságban élnek, érdeklődnek az élet minden eseménye iránt. Vannak közöttük derús világszemléletűek, kik mindig bizakodók, mindig jót várnak és vannak borúlátók, könnyen lemondók, hamar kétségbeesők is. De e két nagy csoportra egyformán jellemző, hogy mindig közvetlenek, a kellemes behatásokra kedvvel, a kellemetlenekre kedvetlenséggel, tehát előre kiszámíthatóan, természetesen válaszolnak. Általában kedvelik az élvezeteket, szeretik a dolgok könnyebb végét fogni s szívesen kitérnek a kellemetlenségek elől. Vannak közöttük csendes, az életet nyugodtan, bölcsen szemlélő emberek, vannak nyárspolgárok, vannak tetterős praktikusok, szilaj szélsőségesek, tehetetlenül siránkozóak, stb. stb.

Adyban a cyclothymiás emberek legkülönbözőbb vonásait megtalálhatni. Közvetlenebb, őszintébb, egész bensejét versben kifejezni vágyóbb költőnk még nem volt, közvetlenségét tudatosan és éppen olyan programmosan építi be költészetébe, mint ezer arcának többi vonásait:

De vallani mindent: volt életem dolga.

(A szerelem époszából)

Óh, én köteles versbe-életem,
Óh, én boldog-bús, kikiáltó sorsom.

(És mégis kikiáltom.)

Adiban élt egy cyclothymiás nyárspolgár, aki sóvárgott a csendes, békés, jámbor élvezetekkel, „völgyi erkölcsökkel“ teli élet után. A nyárspolgári hangulatot, a bölcs derút több verse bizonyítja. Ezek közül is egyik legkedvesebb biedermyeres színű az „Álom egy méhesről“:

Páris helyett: falu csöndje,
Csöndes Ér, szagos virágok,
Zöngő méhek s hárs alatt
Hahotázó gyermekek,
Okuláré és karosszék.

A kiegyensúlyozott boldog derű ritka Adynál, mégis egy-egy versében a maga csodálatos teljességében tükröződik. Zavartalan vidámság, ragyogó optimizmus, magával ragadó, sugárzó boldogság árad az „Új virágos ifjúsággal“ című verséből:

Kék hegyeken, zöldelő fákon
Ámulat s ígéret rezeg
S új fajta, szelíd mámorok
Bizseregnek át a világon.

Olyan édes-fáradt az este
 S mozzogók a fény-reggelek
 S oly boldog az eltévedés
 Kis boldogságokat keresve.

Víg a sirdomb, tarkák a völgyek,
 Ihaj, be sok a tréfa-szó,
 Tájék, kötődés, nóta, nó:
 Meg nem állom, hogy ne füttyöljek.

Adyt, sajátos temperamentuma azonban szélsőségesebb hangulatok átélésébe hajtja, melyek hevesebbek, szilajabbak s több mozdító erőt, tettekrekesztséget jelentenek. Ezért életeleme a harc, mely nélkül élni sem tudna.

Érdekessé, színessé, szuggesztív hatásában különösen erőssé teszi egyes költeményét a hangulatnak a versen belől mutatkozó gyors fokozódása. A mániás betegnél észlelhetni, hogy a látszólagos békés derű nagy gyorsasággal bomlik ki erős aktivitással kapcsolatos vígágba, mondhatni tombolásba. Adynak is sok verse van, melyben a szinte pianó derüből heves és rövid crescendóval robban ki a fortissimo:

Oh, ha vágyaim lépést-hajtni tudnám
 Völgyi erkölcsök tisztos, sima útján,
 Dombon is lassan s lassan a mezőn,
 Kocsi-táborban előgyeledőn.

Még a vad éj is milyen szelid itten,
 Vigak a sorsok vert bilincseikben,
 Okért a jókedv nem kutat sokat,
 S bennem a bánat is már válogat.

Most már így is jó, nem kell, nem lehet.
 Most már a lángom gyúljon pokolpirba,
 Vágyam vágtsasson, ameddig csak bírja.

(Egy stájer dombon.)

A hypomániásokra emlékeztetnek Ady fokozott ösztönös törekvései, melyek különösen szerelmi költészetében nyilvánulnak gátlatlanul, s melyek miatt sok támadásban részesült. A pszichiáter számára könnyű feladat volna védelmében síkraszállani, de, aki verseiből nemcsak rosszindulattal vagy beteges aszkéta lélekkel összeválogatott szemelvényeket olvas, sohasem fog vádat emelni. Egy túlárado élet egészséges ösztönei robbannak Adynál költői sorokba. S csak fejet kell hajtjanunk a szertelenül égő zseni előtt, hogy beteges konverziók helyett a mindnyájunkban élő ösztönös törekvések közül azokat, melyek a társadalmi szokásokkal és erkölcsökkel ellentétesek, művészi alkotásokká tudta szublimálni. S hogy ezek az átszellemítések nem szimbolumokban, hanem szinte gyónás-

szerűen, leplezetlenül jelennek meg, erős hypomániás jellegű adottságokra, nagy közvetlenségre utal.

Csak a derült hangulati-beállítottságú, hypomániás emberek-nél észlelhető a vitalis érzelmeknek az a hallatlan hevessége s az életnek az a rajongó szeretete, mely Adyt jellemzi. De ezt a szint is, mint minden hangulati színeződést, a legkülönbözőbb árnyalatokban élvezhetjük verseiben. Kiegyensúlyozott boldogság csendül ki a következő sorokból :

Odaadom magam a napnak
Szépen, szándéktalan,
Élek, mert szép s mert élek. (Harc és Halál).

Ahíthatossá, szinte imádságszerűvé mélyül életszeretete, mikor mondja:

Aki él, az mind mind örüljön,
Mert az élet mindenkinek
Kivételes szent örömmül jön. (Köszönet az életért.)

De már égő, perzselő életigenléssel, mániás lelkesedéssel kiáltja: „Az élet az én szerelmem“. „Nem áhított így soha senki. Nem tud téged más így szeretni.“ S mint a mániás beteg, kit életérzéseinek hevessége erőssé, büszkévé tesz, gőgös a maga életszeretetére és szertelen életére.

... : mohón,
Akarón, ifjakat alázva,
Frisst-dobogva az Élet-dobogón:
Élet, állok elébed.

Kis elkopók és beletörődők,
Szánjatok engem s irigyeljete:
Igy nem élhetnek hitvallásban
Csak Jézushoz meghívott gyermekek,
Akik nem félnek élni. (Én erőszakos ifjúságom.)

Vitalis érzékeinek hevességétől, életének mohóságától, az emésztő tüztől, melyben égni érzi magát, néha azonban megijed s ilyenkor félve gondol a halálra. De bizakodó, derűs lelkének gyermekes opitimizmusával nem tud hinni az elmúlásban s az élet gyönyörűségéhez ragaszkodva kételkedő döbbenettel kérdi:

Lehet-e, lehet-e,
Hogy jön még ajult tűz-nyár,
Bukó-csillagos éjek
S hogy én, Én, már ne éljek? (Aki helyemre áll.)

Ady költői tárgyválasztása is többnyire a cycloid adottságokat példázza. A valódi érzékleti, a történő élettel kapcsolatos dolgok érdeklik. Ezért foglalkozik különösen sokat a szerelemmel, a politikával, a pézzel, mely utóbbi a reális, élő életet jelenti számára.

A mához, a jelenhez, az ifjúsághoz ragaszkodó Ady, a cycloid emberhez híven eltolni igyekszik magától a nehézségeket, a tegnapi bántó emlékeit, a holnapnak aggasztó gondjait s élvezni kívánja azt ami van :

Minden, ami van, szép, friss hajadon.
Az emlékek agg-szűzét dobd el
S fogd a jelent vígan, szabadon.

Vond ifjan, ha vén is, a vállad,
Mikor settenkednek a multból
Haszontalan és cifra árnyak.

Ki ma nincs, az nem is volt soha,
Emlékezni raboknak terhe,
Szabad ember felejt s fut tova.

Az élet perc, mely folyton lebben.
Minden percedet bocsásd el csókkal,
Kínlódni is kék a jelenben.

(Vidám temetés éneke.)

Általánosan ismeretes Ady synthetikus szemlélete, különösen fejlett lényegmegragadó készsége, lendülete, mely cyclothymiás sajátságokat éppen úgy nem kell példákkal igazolnom, mint az ugyancsak közvetlenségéből és hypomániás beállítottságából származó, határtalan magaértékelését, a felületes szemlélőben visszatekintést keltő önérzetét.

A mániás-depressziós betegek lelkéhez hasonlatos cyclothymiás emberek nem mindegyike derülátó, nem mindegyike életigenlő. Vannak közöttük lassúvérűek, sötétenlátók, búskomorak, kik gyengéknek, bűnösöknek érzik magukat, vágyakoznak a halál után. Sok cyclothymiás embernél a derülátásnak és borulátásnak változását figyelhetni meg. Ady „bús-boldog“-nak mondja önmagát. S verseit olvasva sokszor látjuk a költőt az élettől megcsömörlöttnek, levertnek: bűnösnek mondja magát, a halál gondolatával, az öngyilkossággal is foglalkozik. (*A meghívott Halál*).

Melanchóliáját tükröző versei a búskomorság különböző tüneteit és különböző fokozatát mutatják. Míg egyes versekben mély bölcséleti szemléletben nyilvánul meg a keserű beletörődés (*Nagy kéz törvénye*), másokban már a hangulati elem az erősebb. Egészen sötétek a szomorúságnak színei a következő sorokban, melyekből a vitális érzések csökkenésének keserősége is kicseng :

En Istenem, élhet e még sokáig,
Aki nem nyúl már a friss élet után
S bús vízióknak burjánjában gázol
S fél az igazi harmatos, nagy réttől
S retteg a való nyers, leves virágtól
S ajkán már nem tűr csókot, csak gúnymosolyt,

Halott életnek ezt a sírvirágát, —
 Aki befogja szemét, hogy ne nézzen
 S százféle csuklyát ölt, hogy meg ne lássák
 S kinek a szive néha szörnyűt rebben?

(*Drága halott nézésekkal*).

Akadunk verseire, melyekben a melancholiához hasonlóan a pillanatot éveknek érzi, s mint bűnét utálja, hogy egyáltalában létezik. Piszkos ruhának nevezi az életet, s nyomorult, rondának a vért. Megtagadja multjának minden szépségét s megátkozza mindazt, mi tegnap emelkedett hangulatában még szépnek látott. Szinte kísértetiesen hasonlít a melancholiás önvádláshoz, mikor maga ellen fordulva mondja:

Levágatom a két kezem,
 Mert mindig ölelni akar
 S ha én karolok, vétkezem.

Csípje a nyelvem vas-fogó,
 Mert mindig bántani akar
 S ha én beszélek, romboló.

Lábam nagy botlás törje ki,
 Mert két lábam amerre jár,
 Csak mások bukását lesi.
 És hunyjon el az életem,
 Mert csupa-csupa kárt csinál
 S ami áldás, azt temetem.

(*A megátkozott ember*).

A legsötétebb pesszimizmussal karöltve a kétségbeesésnek és félelemnek indulatai robbannak ki „*A rémület imája*” című versében, mely lüktető, lázas ütemével emlékeztet a kezeit tördelő, föl-alá szaladgáló, jajgató, magát, a mindenséget és az Istent káromló melancholiásra:

Csóktól, pestistől, tűztől, víztől
 Vacognak kis, bomlott álmaim,
 Szégyenülés, halál és árnyak,
 Irott mesékbe befonódás,
 Volt ébrenlét örült ekhói,
 Tébolyodott kísértetecskek
 Szorítják össze a szivemet
 S riasztanak föl-föl: „jaj-jaj-jaj”.

A depresszió regiszterén játszó Ady Endrének idézem végül egész terjedelmében egy megdöbbenően mély és keserű versét. A költeményben, melyet szerzője a világháborúban írt, a hazája sorának reménytelensége fölött kétségbeesve veszi igénybe azt a lelki

mechanizmust, azt a sajátos tünetcsoportot, melyet csak a legmélyebb melancholiában láthatni. A torkot összeszorító fájdalomtól, mely mégis szavakban igyekszik kitörni, meglással a psychés aktivitás, megtapad a gondolat, minduntalan ismétlődik, s rövid idő alatt bekövetkezik a teljes elakadás, a gátoltság, a stupor. Ady versét olvasva érezzük, hogy az említett lelki készülék felhasználása által az alkotás igazabbá, szebbé, tökéletesebbé vált. A költemény sajátosság zenéjét hallva az az érzésünk támad, mintha a fekete posztóval bevont dobon játszanák a világ legsötétebb gyászindulóját:

Minden, amiben hittünk,
Oda-van, oda-van, oda-van
És szerencsés
És boldog, ki csak önmagáért
Boldogtalan.

Mert minden oda-van,
Minden, amiben hittünk,
Zászlók, kiket ormokra vittünk,
Ma minden oda-van
S boldog, aki boldogtalan.

Boldog, aki boldogtalan,
Mert minden oda-van,
Oda-van, oda-van, oda-van.

(Dal a boldogtalanságról).

Hogy a kellemes behatásokra kedvvel, a kellemetlenekre levertséggel válaszolunk, azt általában egészséges, természetes reakciónak szoktuk tekinteni s, minthogy a reakciós módba könnyen belé tudjuk élni magunkat, általánosnak is tartjuk. A rendszeres tudományos vizsgálatok e meggyőződésünket azonban nem egészen igazolják. Természetesen ennek ellenére sem tarthatjuk különleges dolognak, ha valakinél ily reakciós hajlamot észlelünk. A cyclothymiás sajátosságokat nem is azért emeltem ki Ady verseiben, hogy különlegesnek tüntessem föl a természetet. De hinni szeretném, sikerült reá mutatnom arra, hogy a cyclothymiás sajátosságok oly szélsőséges formában voltak meg Adyban, mely szélsőséges formában az átlag emberben már egyensúlybomlást is okozhatnak. A zseninek azonban ez a szélsőségesesség jelenti az erejét, az egészségét. Bizonyítja ezt az a tény, hogy szélsőségeseknek tudatában volt s lelkiségének az átlag ember szemében szélsőségesnek feltűnő sajátosságai fölött összegyénisége akaratosan uralkodott:

De bár életem zudul versbe,
Ez életnek a fejedelme
Én vagyok.

(Keserű imádságok Mylittához).

. túlos az életem,
 Olvadt csillag, zuhogó fényű,
 De megfagyasztom, hogyha tetszik
 S egy dölyfös éjen elhajítom,
 Ha rátok ömlő fényessége untat.

(Halottan és idegenen).

Adyban schizoid és cycloid arca mellett, csak halványabban vehetők észre a paranoid vonások. Paranoid vonások alatt az elmekörtán nyelvén szólva az énképzetkomplexumnak kritikai túlértékelését értjük. Ez lehet pozitív és negatív irányú. Magunkról alkotott ítéleteink egészséges körülmények között is több, különböző külső és belső tényezőtől függenek. Szinte döntő jelentőségűek e tekintetben kedély- és jellembeli tulajdonságaink. A derülátó általában túlbecsüli értékét, míg a pesszimista elégedetlen magával. Az érzékeny nehezen viseli el a megrázkódtatásokat s ezért tartja gyengének magát, míg az érzéketlen schizoid embereknel néha brutális öntúlbecslést tapasztalhatunk. A paranoid betegségekben, ha az értelmiség egyébként ép marad, a kóros önértékelés irányának megfelelően átalakul az egész személyiség. Az önértékelés beteges túlzása, mely maga is téves, fokozatosan teljesebbé kialakuló téves eszmerendszer központjává lesz. A beteg, mondhatni, mindent meghamisított személyiségével hoz kapcsolatba, és éppen ezért tévesen irányítottan foglal állást élményei ingereivel szemben. Az állásfogalások szempontjából az ilyen paranoid képeknek három csoportját különböztethetjük meg: az autisztikus, az expansivus és a sensitivus paranoid reakciókat. Tulajdonképpen hasonló irányítottságokat különböztethetünk meg az egészséges emberek reakcióiban is, melyek csak fokozatilag különböznek a betegestől.

Az autisztikus reakció schizoid személyiségű egyéneknel szokott előfordulni. Ezek a túlérzékeny emberek egy-egy lelki megrázkódtatás után feladják a harcot és nem törekednek külvilági érvényesülésre, visszavonulva magányban töltik életüket, oly elfoglaltságot keresnek, mely közben a reális étellel alig kell érintkezniök. Szobatudósok lesznek, elvont eszmékkel foglalkoznak, filozófiai rendszereket alkotnak, az íróasztal, a laboratórium szerelmesei. A paranoid beteg autisztikus reakciójában egy képzelt-világot alakít ki maga körül, melyben legelvontabb eszméit a legkülönbözőbb módon realizálja. Ady üldözöttsége gyakran készítette a költőt is ily menekvésekre, de ez csak egy-egy rövid verslélekzetnyire valósult meg, mert a teljes kifejlődést a hypomániás adottság, az érzéki világnak háttartalan szeretete, az egészség megakadályozta. Egy-két versben már nem csak az autizmus utáni tudatos vágyakozás csillan föl, hanem metafizikai, apokaliptikus és kozmikus képzeletek is. Kétségtelen, hogy nem paranoiás termékek ezek, de jelei annak, hogy Ady költészetének díszítésére ezt a lelki készüléket is fel tudta használni.

Sokkal gyakrabban találkozunk költöknél expansivus reakciókkal. Az expansivus paranoiában szenvedő magát mérhetetlenül

sokra becsüli. Biztonság, öntudat, elhíhető erő sugárzik minden ténykedéséből. Hangulatában mindig van emelkedettség, hypomániás jelleg. Méltóságának, tekintélyének védelme érdekében vélt ellenségeivel szemben brutális, kegyetlen. Expansivus reakciók Adyban rendszerint olyankor támadtak, mikor a gyűlölködők vádjai új és újabb hullámokat vetettek. Ilyenkor vált önértékelése határtalanná s a paranoiásra emlékeztető góggel tört ki belőle:

Fussak kegyért én, született kegyosztó?

(*Bucusi Siker-asszonytól*).

Nincs más, csak amit akarok
S csak kegyem adhat életet
S beszédből is csak az jut hozzám,
Mit vígan én beszélhetek.

Mit helyeslek, csak az igaz
S amit kedvelek, az a jó,
Dajkamese-vagyon a másé
S csak az én birtokom való.

(*A megunt csatazaj*).

Expansivus reakcióiban határozottnak, tetterősnek és kiméletlenné mutatkozik. Ellenfeleit kegyetlenül vérig alázza. S e tekintetben nincs különbség értékes és értéktelen között, mert azt, ki szembefordul vele, magához méri és porszemmé zsugorítja. Becsmérlő jelzőiben nem válogat: józan ludak, sánta és vén, nagyétű gémek, piszkosok, korcsok, habzósájúak, gyöngekarú vén kocsisok, Tökmag Jankók, hígfejűek, senkik, nyavalyások, gnomok, agg rozmárok, tiprott cselédek az ellenfelek. Közéletünk sok érdemes nagysága részesült Adytól méltatlan és dölyfös visszavágásban. S mégis senki sem vitathatja, hogy ez a sokaknak visszatetsző magatartás is csak pompázóbbá, teljesebbé tette költészetét.

Az Ady és az expansió paranoiás beteg éntúlbecslése között azonban döntő jelentőségű különbség van, mely bizonyítja, hogy költőnk expansiójában nem volt semmi beteges. A paranoid beteg öntúlértékelése alaptalan, jogtalan, tehát téves. A zseni önértékelése határtalan mértékében is indokolt.

Ady összetett lelkére az is jellemző, hogy egy és ugyanazon versében csodálatos összhangban egyszerre nyilvánulnak meg a különböző reakciós törekvések. Tehát egyidőben, egymásmellett és ugyanazon élményivisszahatásként. Ez a lelki összetettség egész különös szépséget kölcsönöz egy-egy költeményének. „*Dalok tüzes szerében*“ versében az énképzetkomplexum csodálatos fölmagasztalása, istenítése, a fenségesig emelkedett önérték és az ellenfél gógös megvetése mellett autisztikus világba, a megdicsőülés ragyogó és metafizikai világába kívánczik.

Az expansivus reakció keletkezésében sokszor játszik szerepet az „én“ gyöngeségének, fogyatékoságának érzése is, melyet az

egyén éppen az expansióval igyekszik elfojtani, kiegyenlíteni. A kiegyenlítési kísérlet azonban ilyenkor többnyire nagy erővel történik s az egyensúly az ellenkező irányú kilengésbenvész el. Az expansívus reakció ilyen gyökerét Ady sok versében megtalálhatjuk, és tudatos alkalmazását is példázhatnók. Ezekben a versekben az énnel aláértékelése és túlbecslése egyidőben, egymásmellett jelentkezik:

... Hisz én mi vagyok? Féreg.
Pártútó isten, összetépett lélek,
Elesett titán.

(*Ima Baál Istenhez*).

Voltak azonban Adynak tiszta sensitívus reakciói is, mikor a támadások összetörték, mindent a lelkére vett s szinte mint a paranoiás beteg vonatkoztatott, bizalmatlankodott és ellenséget vélt látni maga körül mindenki. Bizonyos, hogy ezek a reakciók is rövid verslélekzetnyi ideig tartottak, de miként a versek bizonyítják, addig magukban rejtették azt a félelemmel teljes, várakozásteli feszültséget, egészen különleges, sajátságos színű érzelmi állapotot, mely a vonatkoztatásos, üldöztetéses paranoid betegségekben, valamint a kényszerneurosisokban szenvedő betegek tulajdona. Ady ezeket a sajátságos lelkirezdüléseket sohasem építette ki téveseszmékké, vagy kényszerekké s nála általában nem beteges formákban jelentkeztek, de ily irányú megérzései magyarázzák egy-egy verssorának, vagy egy-egy versének keletkezését: Így történik, hogy mint üldözöit személyesíti meg a Mámort, a Halált, és az Istent:

Tudom, hogy a nyomomban vannak
S nem szabad nyögni, sírni, szólni.

(*Léda ajkai között*)

A vonatkoztatásos paranoiában szenvedő ember feszült, várakozásteljes hangulatában, „hidegrázós“ félelmében eleinte csak egy-két mozdulatot, egy-két mondatot magyaráz félre, melyet, úgy gondolja, az ő becsmérése céljából tettek, később azonban a környezetnek mind több és több cselekedetében vél ellenséges magatartást megnyilvánulni. Ilyenszerű reakciónak hangulatát érezteti: *Áldott falusi köd* című verse:

Beteg vagyok, egy kis faluból
Leskődöm vissza a világba
Hidegrázós emlékezéssel:
Hátha üldöznek, hátha, hátha.

Félek a sugaras napokon,
Minden kicsi látástól félek
S ha ablakomból messzelátok,
Reszket és nyög bennem a lélek.

Minden aggaszt, minden fáj nekem,
 Ami a multamat visszahozza:
 Derült horizon, üzenet, fény
 Sejtett sóhajtás, hírlap, posta.

Összetett egyéniségének megfelelően a félelmek közepette is gondol az expansivus tetterős, aktív visszahatásra:

Megölnek az elrejtett arcok.

Mint orvok úgy rejtőznek el
 Titok-takarókba zárva.
 Néhány nyár óta nincsen arc,
 Csak csúfolódó csúnya lárva.

— — — — —
 Hiszen semmit sem akarok,
 Csak csúf lárvákat levenni
 S látni meztelen arcokat,
 Melyeken nincs mez, festék, semmi.

Egyszer néznénk farkas-szemet
 Kivoltunkat egyszer lássuk,
 Horkantan egyszer hadd legyünk
 Egymásnak kemény Messiásuk.

(Az elrejtett arcok).

De, mint a lágy, érzékeny sensitivus ember, tud könyörögni is, alázattal megtenni, csakhogy üldözőit megbékítse:

Mindenki bocsánatját
 Könyörögve, sírva esengem,
 Készülök elnémulni,
 Fáj, fáj, óh ne bántsanak engem.

Harccal jön minden ember
 S minden harcnak bánat a vége,
 Ne legyek most már többé
 Senki élőnek ellensége.

Szives békét ajánlok
 Alázatos és síró szóval ...

(Senki élőnek ellensége).

Ha Ady verseiből százzsínű egyéniségének minden vonását ki akarnók elemezni, szólanunk kellene a hisztériájáról is. Ha a költőnek csak a verseit vizsgáljuk, mint ahogy azt eddig tettük, a hisztériás vonások megállapítása legyőzhetetlen nehézségekbe ütközik. Elemeznünk kellene ugyanis a verseket, hogy vajjon mily vonásait tartalmazzák a primitív reakciós készségeknek és mily vonásait a hisztériás karakternek. Az első feladat képtelenség, mert ha egy vers

keletkezésének indítékát talán primitív reakció is tette, minthogy a költemény végleges kialakításában az egész tudatos személyiség résztvesz, a primitív reakció elemei felismerhetetlenül átalakulnak. A hisztériás jellem egyes vonásainak megállapítása könnyebb feladat volna, ha tanulmányoznók az egyes versek keletkezésének körülményeit, melytől azonban szándékosan tekintettünk el. Mégis Ady költészetében, mint hisztériás vonás kétségtelenül föltűnik az indulatok szertelensége és szélsőséges hullámzása. Rajongva szeret és toporzékolva gyűlöl, érzelmi ingerlékenysége igen heves. Sokszor előfordul, hogy vers közben a hirtelen felcsapó érzelmi kilengés a versnek meglepő újabb irányt ad. Az érzelmi ingerlékenység hevesége mellett a hisztériások nagymértékben befolyásolhatók, ez tűnik ki Ady szerelmi költészetéből is. Másfelől azonban megtalálhatni úgy a hisztériásoknál, mint Adynál a befolyásolhatóság ellentétét: a kellően nem indokolt szélsőséges „nem“-et, a kemény dacot is. Mint a hisztériás lélekkel közös vonásra hivatkozom Ady babonákban hívő lelkére, határtalan hiúságára, az elismertetést kikövetelő magatartására:

Beszámol Ady verseiben neurasztheniának nevezett neurotikus reakciókról is. Ady alkoholismusa és neurosisa valószínűen szorosan kapcsolódnak egymással. Nem lehetetlen, hogy álmatlansága és neurasztheniás túlérzékenysége miatt élt vissza a szeszitalokkal, ami természetesen csak fokozta a neurotikus jelenségeket. Az álmatlanságról sokat panaszkodik verseiben:

A kis álom engem nevet,
Kerül és nem szeret.

(A nagy álom).

Álomporoktól zúg a fejem,

(Megint Páris felé).

A neurasztheniára jellemző fáradékonyságon kívül akarátgyengeségét panaszolja föl, mely valószínűen az alkohol elleni harcában tudatosult benne kínosan:

Igérni tudok és megfogadni,
De beváltani?
Inkább elszaladni.

(Eldönti a Sors).

Egyet nem tudok: akarni.

(A legjobb ember).

Aki elmélyedve olvassa Adyt, tudja, hogy Ady lelkéről csak nagyon hiányos és nagyon felületes vázlatot adtam. De céloom nem is volt több, mint Ady lelki gazdagságának egy új nézőszögből való megvilágítása. Az elemzésnek ez a módja mégis, azt hiszem bizonyos fényt vet a zseni-problémára is. Az igazi költőzseni azért tud általános feltűnést s maga iránt rajongást és gyűlöletet kelteni, mert

nagyon sok és ellentétes, valamint olyan lelki készülékeket szólaltat meg, melyekhez az átlag ember alig fér hozzá, s ha igen, akkor sem tud vele mit kezdeni. Az igazi költőzseni azért leghűbb kifejezője-fajtájának, azért tükrözi annak minden bűnét, minden erényét, mert különös alkata révén egymaga rendelkezik és rendelkezni tud mindazokkal a legkülönbözőbb lelki készülékekkel, melyek a fajta különböző tagjaiban, a faj egyedeiben mintegy elosztva, csak részben és akkor is sajátos egyéni változatokban szólalnak meg.

NYIRŐ GYULA

Bunyevac népszokások

A NÉPSZOKÁSOK, népköltészeti termékek értékét és érdekességét úgyszólván csak akkor láttuk meg, amikor azok nagy része már feledésbe vészett. Az utóbbi évtizedekben a fejlődés irama a nép tömegeit is magával sodorta. Régi játékaikról, dalairól, meséiről és szokásairól megfeledkezett a gyorsan változó élet sodrában. Röstelte is az új idők hivalkodó ítélete előtt ezeket a régi cifra hagyományokat. Nem csoda, hiszen az idők új szelleme nem is annyira hangoztatott, mint inkább léleekben vallott jelszava az volt, hogy távolodjunk minél messzebbre mindentől, ami mult és lenézhető népi maradiság.

Ahol hajdani színpompájában csodálhatjuk ma is a sajátos népi szokásokat, csaknem mindenütt mesterségesen virágoztatták ki és keltették életre a népszellem egy-egy kimúlt értékét. Sok helyen kamatozó különlegességnek számít, s bizonyos üzleti sáfárkodás tartja a lelket benne. A műkedvelő előadás jellegével csalogatja a közönséget s hiányzik belőle a nép magát mulattató s öntudatlanul megnyilvánuló játékos kedve. Látványossággá változott és szereplővé váltóztatta a nép gyermekeit, akik már a legeldugottabb faluban is tudnak színpad és szerep fogalmáról.

A régi népszokások a maguk természetességében megkopottabban is csak itt-ott élnek. A szláv-lakta vidékeken is, ahol a hagyományokhoz való ragaszkodás erősebb s a népviseletet is legjobban megőrizték, inkább csak maradványát találjuk meg egy-egy színes népszokásnak. Talán haldokolnak, talán új életre kapnak, de ma még élnek és nem a vendégforgalom növelése végett játszásként el őket a falusi élet színpadán.

Néhány ilyen népszokás még, maga élő valóságában jogot tarthat az érdeklődésre a Délvidék bunyevac-lakta helyein is. A bunyevacság gócpontja Szabadka. Kisebb lélekszámmal még Bácsalmáson, Baján, Zomborban, Bácsbokodon, Garán és Felsőszentivánon laknak bunyevacok. Hagyományaikhoz talán a bunyevacság ragaszkodik legjobban. A bunyevac népdal meg is őrizte néhány népi szokásának természetes örökségét mindmáig, mégpedig megtörés nélkül. Nem szüneteltette sem a háború, sem a megszállás idején. Természetesen ezek a többnyire naptári ünnepekhez fűződő népszokások ma már